

معرفی تحقیق پایانی

عنوان: اران از فتح اسلامی تا پایان دوره امویان
استاد راهنما: حجت الاسلام و المسلمین شالباف
نویسنده: وصال حسین اف

اران یا آلبانیای تاریخی، امروزه جمهوری آذربایجان به جز منطقه جنوبی رود ارس (منطقه موغان)، قسمت جنوبی جمهوری خودمختار داغستان و قسمت‌هایی از شرق جمهوری‌های گرجستان و ارمنستان را شامل می‌شود. در این تحقیق اوضاع اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و دینی- فرهنگی اران از آغاز فتوحات اسلامی در آن‌جا تا پایان دوره امویان بررسی شده است.

این تحقیق در یک مقدمه، چهار فصل و نتیجه انجام شده که توضیح آن‌ها به شرح ذیل است:

در مقدمه، مطالب مقدماتی تحقیق، از جمله تعریف مسأله، پیشینه تحقیق، ضرورت انجام تحقیق، پرسش‌های اصلی و فرعی، فرضیه‌ها و ... بیان شده است.

فصل اول یعنی کلیات، زیرفصل‌های «واژه‌شناسی»، «محدوده جغرافیایی اران» و «جغرافیای طبیعی اران» را شامل می‌شود. در بخش واژه‌شناسی، واژه‌های «اران» یا «آلبانیا»، «آذربایجان»، «ارمینیه» و «امویان» توضیح داده و نتیجه گرفته شده که نام اصلی سرزمین مورد بحث در منابع مختلف یونانی، عربی، ایرانی، ارمنی، گرجی و ... به طور متفاوت ذکر شده که اران و آلبانیا مشهورترین آن‌هاست. اما در دوره‌های مختلف اسم‌های «ارمینیه» و «آذربایجان» نیز به آن منطقه اطلاق شده که از تقسیمات ارضی و کشوری ناشی بوده است. امویان سلسله خلفایی بودند که در بین سال‌های ۴۱-۱۳۲ قمری بر ممالک اسلامی حکم‌فرمایی کرده‌اند.

در فصل دوم، اوضاع اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و دینی- فرهنگی اران در آستانه فتح آن‌جا از طرف مسلمانان بررسی شده است. اقوام ایبر- قفقاز ساکنان بومی اران بودند که مهم‌ترین و بزرگ‌ترین آن‌ها قوم آلبانی یا ارانی است. اما با این حال، اقوام ایرانی، ترکی و غیره نیز در آن‌جا سکونت داشتند. در این دوره، مهرانیان ایرانی تبار بر اران فرمان‌روایی می‌کردند و وضعیت مردم از نظر اقتصادی وخیم بود. اکثر مردم پیرو دین مسیحیت بودند و آیین‌های زرتشتی، ستاره‌پرستی و ... نیز در آن‌جا رواج داشت.

در فصل سوم که «فتح اران (اران در دوره خلفای راشدین)» نام دارد، عوامل، انگیزه‌ها، کیفیت و مراحل فتح منطقه مذکور از طرف مسلمانان بیان شده و در مورد اوضاع اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و دینی- فرهنگی آن‌جا تا پایان خلافت امام حسن علیه السلام توضیحاتی داده شده است. نتیجه فصل این است که قسمتی از اران در سال ۲۱ قمری در دوره خلافت عمر بن خطاب و به فرماندهی سراقه بن عمرو و همه اراضی آن در سال ۲۴ قمری در دوره خلافت عثمان بن عفان و به فرماندهی سلمان بن ربیعہ فتح گردید. این فتوحات بدون جنگ انجام گرفت و مسلمانان در مقابل پرداخت مالیات و جزیه، مسئولیت حفظ جان، مال و سرزمین مردم را به عهده گرفتند.

ایجاد زمینه و رفع موانع برای تبلیغ دین اسلام و گرفتن راه‌های حمله خزران از شمال، دو عامل مهم در فتح اران بوده است.

فصل چهارم تحقیق، به بررسی اوضاع اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و دینی- فرهنگی اران در دوره امویان اختصاص دارد. دین اسلام در این دوره گسترش بیشتری یافت، به طوری که در آخر آن، همراه با مسیحیت دو دین بزرگ و مهم مردم اران را تشکیل می‌داد. روح عدالت‌جویانه، انسان‌دوستانه و حقیقت‌محوری این دین، عوامل اصلی در گسترش آن بود.

اران در دوره خلافت امویان بارها مورد تاخت و تاز خزران قرار گرفت و در نتیجه، اقتصاد و تمدن آن‌جا خسارت‌های جدی را متحمل شد. والیان خلفای این سرزمین را در دوره یادشده اموی اداره کردند و برخی قبایل عربی به کمک آن والیان به اران مهاجرت نمودند.

نتیجه کل تحقیق در بخش آخر، در یک صفحه بیان شده است. خلاصه این‌که فتح اران در سال ۲۱ قمری آغاز گشت و در سال ۲۴ قمری به اتمام رسید و از همان زمان دین اسلام در آن‌جا بدون زور و اجبار رو به گسترش نهاد. مردم اران پس از فتح اسلامی، آزادی بیشتری نسبت به دوره قبل در حوزه‌های سیاست، اقتصاد، دین و فرهنگ به دست آوردند.

عنوان: بُست از ورود اسلام تا غزنویان
استاد: حجت‌الاسلام و المسلمین ناصری داوودی
نگارنده: سید محمدرضا عالمی

شهر باستانی بست در شرق حوزه سیستان دارای موقعیت استراتژیک بسیار نیرومندی از نظر اقتصادی، سیاسی و نظامی بوده و در تحولات شرق و جنوب شرق خلافت اسلامی نقش عمده داشته است.

این تحقیق برای معرفی جایگاه شهر بست در این منطقه در قرون اولیه اسلامی و زمینه‌ها و چگونگی تشکیل دولت صفاری، تا ظهور غزنویان است و موقعیت جغرافیایی، سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی شهر و منطقه بست از ورود اسلام تا غزنویان و ارتباط و تعامل آن با سرزمین‌های اطراف و همچنین خلافت اسلامی بررسی شده و یک مقدمه، چهار فصل و خاتمه با ملحقات آنها را شامل می‌شود:

مقدمه این پژوهش بیان مسأله، سابقه تحقیق، ضرورت و اهمیت تحقیق، سؤال‌های اصلی و فرعی، فرضیه‌ها و روش انجام تحقیق و در نهایت واژه‌های کلیدی را در بردارد. فصل اول، کلیاتی از بست و جغرافیای تاریخی آن را شامل می‌شود. شناسایی اجمالی از شهر بست نظیر واژه بست، موقعیت شهر، توابع آن و تخریب و تجدید بنای آن و... از مندرجات این فصل است. فصل دوم، مهم‌ترین فصل این پژوهش به شمار می‌رود. در آن اوضاع دوره‌های سیاسی پنجگانه شهر بست شامل دوره فتح و خلفای راشدین، امویان، عصر اول عباسی، طاهریان و صفاریان بررسی شده و به جریانها و رخدادهای مهم سیاسی این شهر در این دورانها به تفصیل پرداخته شده است. فصل سوم، به مسائل فرهنگی بست مانند: زبان (زبان‌های فارسی، عربی، ترکی و پشتو)، دین (ادیان قبل از اسلام و بعد از آن)، دانش‌مندان، آثار تمدنی و باستان‌شناسی اختصاص یافته است.

فصل چهارم، به اوضاع اجتماعی و اقتصادی آن شهر تعلق دارد. در مبحث اجتماعی به گروه‌های صاحب نفوذ در بست (خوارج، مطوعه و عیاران)، نژادها و اقوام ساکن در آن اختصاص دارد. در مبحث اقتصادی، به تجارت و بازرگانی، کشاورزی، صنایع، منابع طبیعی و مالیات توجه شده است.

در خاتمه به جمع‌بندی و نتیجه‌گیری می‌پردازد که خلاصه آن چنین است:
با وجود آن‌که شهر بست را مسلمانان در حدود سال سی هجری مسلمانان فتح کردند، تا زمان معاویه هم‌چنان نافرمان بود و چندین بار فتح گردید و بعد از آن نیز هیچ‌گاه مطیع

محض نبود و بیشتر محل تجمع مخالفان نظام اموی و عباسی بوده، و مشکلاتی را برای آنان ایجاد می نمودند.

درگیری با خاندان رتبیل (حاکمان محلی زابلستان) یکی از مشکلات خلافت در منطقه بود. این درگیری‌ها ائتلاف نیروی زیادی از اعراب در منطقه را باعث می شد و این امکان را برای مردم بومی بست فراهم می آورد که سر از اطاعت بردارند و حتی عاملان خلیفه را از آن دیار برانند. در حالی که اختلافات عمیق بین دو قبیله عربی ساکن در منطقه یعنی بکر بن وائل و بنو تمیم، دامنه تشنجات در منطقه را افزایش می داد. لذا اغلب حاکمانی که مستقیم یا غیرمستقیم از سوی خلیفه به این منطقه اعزام می شدند، با مخالفت دو قبیله مذکور روبه‌رو می گشتند. بدیهی است که این تشنجات در کنار اوضاع جغرافیایی، دوری از مرکز خلافت، صعب‌العبور بودن جاده‌های ارتباطی و از هم پاشیدگی اوضاع اجتماعی - سیاسی منطقه، زمینه‌هایی بودند که امکان پناه بردن مخالفان حکومت و خلافت به این مناطق و احتمالاً پی‌ریزی قیام و شورش را فراهم می ساختند.

خوارج یکی از جریان‌های تأثیرگذار در این منطقه به شمار می آمدند. این گروه به طور عمده، از مناطق مرکزی در ایران به مناطقی مثل سیستان و از جمله بست وارد شدند و به گسترش اندیشه و فکر خود پرداختند. دامنه فعالیت آنها بیشتر در روستاها و حومه شهرها بود و کمتر توانستند بر شهرها تسلط یابند.

مطوعه یا غازیان از دسته‌های شبه‌نظامی به شمار می آمدند که برای توسعه اسلام در سرزمین‌هایی نظیر غور، زابلستان و سند جهاد می کردند. اینان از سویی با خوارج نیز سردشمنی داشتند. این گروه که بنای خود را بر جهاد با کافران گذاشته بودند، اغلب خودسرانه و به موازات حاکمان محلی عمل می کردند و موجبات هرج و مرج را فراهم می آوردند.

در اوایل قرن سوم قمری، نیروی جدیدی به نام عیاران به موازات گروه‌های فوق در منطقه رشد کردند که بیشتر واکنشی بود در مقابل رشد قدرت روزافزون خوارج که حاکمان عباسی و طاهری از پس سرکوبی آنان بر نمی آمدند. یعقوب لیث صفاری بعدها در رأس یکی از همین گروه‌های عیار توانست خوارج را در منطقه سرکوب نماید و حکومت صفاریان را تشکیل دهد. با شکل‌گیری حکومت صفاری از شورش‌ها و هرج و مرج تا حد زیادی کاسته شد. در این دوره، بست و سیستان، یکی از مراکز عمده سیاسی در جهان اسلام در آمد. بست مدت زمان طولانی زیر سلطه صفاریان در امنیت به سر می برد تا این که غزنویان آن را تصرف کردند.